

ТІТКО А. А.,
магістр з права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого),
юрист 3 класу, прокурор
(Прокуратура м. Черкаси)

УДК 343.1

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню процесу формування й розвитку інституту дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. У статті викладено авторське бачення та наявні проблеми предмета дослідження.

Ключові слова: повідомлення про підозру, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, конституційні права та свободи, поняття підозрюваного.

Статья посвящена исследованию процесса формирования и развития института соблюдения конституционных прав и свобод гражданина при сообщении о подозрении в совершении уголовного преступления. В статье изложены авторское видение и имеющиеся проблемы предмета исследования.

Ключевые слова: уведомление о подозрении, уголовное производство, уголовное преступление, конституционные права и свободы, понятие подозреваемого.

The article investigates the process of formation and development of the institution of constitutional rights and freedoms when reporting suspected of committing a criminal offense. The article presents the author's vision and challenges the research subject.

Key words: notification of suspect, criminal proceedings, criminal offense, constitutional rights and freedoms, concept of a suspect.

Вступ. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України зумовило ряд змін у кримінальній юстиції. Людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека відповідно до ст. 3 Конституції України визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому основним завданням держави має бути саме захист цих основоположних принципів. Поняття підозрюваного в кримінально-процесуальному законодавстві не нове, проте з 20 листопада 2012 року воно зазвучало зовсім інакше. Визнання й охорона прав, свобод та інтересів особи, максимальне наближення до міжнародних норм стало основним пріоритетом і завданням Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Зупинимось на окремих моментах, які, на нашу думку, викликають науковий інтерес до обраної тематики.

Вагомим внеском у розв'язання цієї проблематики стали роботи вітчизняних і зарубіжних авторів у галузі кримінально-процесуального законодавства, зокрема праці О. Капліної, С. Костенка, І. Вань, А. Вишневського, Р. Мартиновського, Т. Сівак,

Н. Стьопіної, Р. Чичи, І. Петрова, Є. Василюка, Л. Лобойко, О. Геселева та інших науковців, які досліджували питання дотримання основних прав і свобод осіб під час повідомлення про підозру.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Результати дослідження. Слід зазначити, що повідомлення особі про підозру – одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором до закінчення розслідування в кримінальному провадженні. У цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, особа набуває статусу підозрюваного.

Поняття підозрюваного мало місце ще в часи Київської Русі, хоча фактично так не називалося. Існували також відмінності щодо статусу осіб у тогочасному суспільстві, що виключало можливість деяких осіб бути підозрюваними. Суб'єктами злочину визнавалися всі вільні люди. Водночас суб'єктами злочину не могли бути холопи й челядини. Вони становили власність хазяїв, які й несли матеріальну відповідальність за їхні неправомірні вчинки, що, однак, не виключало застосування до раба фізичного впливу. Відомостей щодо віку, з якого наставала кримінальна відповідальність у законодавстві Київської Русі, немає [1, с. 7].

Згідно з п. 7 Наказу Генерального прокурора України № 4гн від 19 грудня 2013 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (далі – Наказ № 4гн) керівники органів прокуратури всіх рівнів, приймаючи рішення про закриття кримінального провадження, у якому особі повідомлено про підозру, зобов'язані упродовж п'яти днів направляти це рішення керівникові органу прокуратури вищого рівня з мотивованим висновком та вживати заходи реагування щодо службових осіб, винних у порушенні вимог КПК України чи Кримінального кодексу (далі – КК) України, наслідком чого стало незаконне притягнення громадян до кримінальної відповідальності. Тобто закриття провадження за реабілітуючими підставами щодо підозрюваного сьогодні є обов'язковою підставою для розгляду питання про відповідність певної службової особи займаній посаді, оскільки був факт незаконного притягнення громадянина до кримінальної відповідальності [2, с. 97].

У науці Російської Федерації побутує думка, що кримінально-процесуальне законодавство містить низку положень щодо захисту законних прав та інтересів обвинуваченого, підозрюваного, таких як право на захист, право не свідчити проти себе самого і своїх близьких родичів, право знати звинувачення й отримувати копії відповідних процесуальних документів (ст. 47 КПК Російської Федерації). Це непорушні конституційні постулати, які не підлягають обмеженню ні за яких обставин.

Одночасно зі вказівками положення КПК Російської Федерації передбачає можливість на підставі судового рішення обмежувати конституційні права обвинуваченого. Так, право на свободу й особисту недоторканність (ч. 1 ст. 22 Конституції Російської Федерації) обмежується обранням запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (ст. 108 КПК Російської Федерації); право на таємницю телефонних переговорів (ч. 2 ст. 23 Конституції Російської Федерації) – встановленням контролю й запису переговорів (ст. 186 КПК Російської Федерації); право на ознайомлення з документами й матеріалами, що безпосередньо зачіпають права і свободи обвинуваченого (ч. 2 ст. 24 Конституції Російської Федерації) – встановленням певного часу обвинуваченому на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи (ч. 3 ст. 217 КПК Російської Федерації).

Наведене означає, що цінність конституційних прав і свобод людини та громадянина в правосвідомості суспільства настільки велика, що, за загальним правилом, будь-якому їх применшенню повинен передувати акт превентивного судового контролю, що йменується внаслідок його значущості в теорії процесу статутним. Проте практика застосування норм

КПК Російської Федерації поставила під сумнів ефективність не лише судового контролю, а й багатьох процедурних гарантій, визнаних забезпечити законність зазначених дій і захистити особистість від незаконного обмеження її прав і свобод [6, с. 35].

Отже, хоча процедура досудового розслідування в Україні досить подібна до російської, однак, як показує практика, дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру в нашій державі на порядок вище сусідської.

Як зазначає О.В. Геселев, за новим КПК України саме прокурор як сторона обвинувачення (як виняток – слідчий за погодженням із прокурором) складає та в день складення вручає особі письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру, тобто законність затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; законність обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 276 нового КПК України).

Відповідно до ст. 283 КПК України 2012 року прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний у найкоротший строк здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження; звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) [3, с. 5–6].

Тому прокуратура відіграє першочергову роль під час дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Окрім усіх наведених вище положень КПК України 2012 року, більш сприятливих для контролю за дотриманням конституційних прав особи під час затримання та повідомлення про підозру, ніж передбачених КПК СРСР 1960 року, можливо ще виділити створення Центру правової допомоги, де особа, навіть не маючи коштів, може отримати кваліфіковану допомогу захисника.

На стадії затримання адвокат надає правову допомогу з моменту його повідомлення Центром правової допомоги про затримання особи до моменту обрання їй запобіжного заходу, якщо такий обирався. У разі оскарження ухвали суду першої інстанції про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту надання правової допомоги завершується після закінчення апеляційного розгляду скарги на ухвалу про застосування такого запобіжного заходу, окрім випадків відмови від адвоката на цій стадії (наказ Координаційного центру з правової допомоги № 31 від 25.07.2013 року) [4, с. 7].

Адвокат повинен бути присутнім під час вручення повідомлення про підозру (воно відбувається протягом 24 годин із моменту затримання). Під час цієї процесуальної дії захисник повинен роз'яснити затриманій особі її права й обов'язки, у тому числі право давати показання з приводу підозри або в будь-який момент відмовитися їх давати [4, с. 17].

Тобто можливість мати кваліфікованого спеціаліста під час повідомлення про підозру для захисту своїх прав і свобод стала більш доступною з набранням чинності новим КПК України.

Встановивши підстави для повідомлення особі про підозру, слідчий, прокурор із дотриманням певного процесуального порядку здійснює сукупність дій, які фіксуються у відповідних процесуальних документах.

Л.М. Лобойко вважає, що існують загальний та особливий процесуальні порядки повідомлення особі про підозру.

Загальний порядок повідомлення про підозру складається з таких елементів:

1. Прийняття рішення про повідомлення про підозру. У разі наявності підстав слідчий за погодженням із прокурором або прокурор складає письмове повідомлення

про підозру. Перелік відомостей, які обов'язково повинне містити таке повідомлення, викладені в ст. 277 КПК України.

2. Вручення повідомлення про підозру. Повідомлення вручається в день його складення слідчим або прокурором. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин із моменту її затримання. Неповідомлення затриманому про підозру протягом цього часу тягне негайне його звільнення.

3. Повідомлення про права й роз'яснення їх. У разі повідомлення особі про підозру слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права. Після повідомлення про права на прохання підозрюваного ці особи зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

4. Внесення відомостей до ЄРДР. Дата й час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР.

Підозра, про яку особі офіційно повідомлено під час досудового розслідування, може на цій стадії змінюватися. Зміни пов'язані з тим, що після повідомлення про підозру формування сукупності доказів стороною обвинувачення продовжується. Можуть бути встановлені нові обставини вчинення кримінального правопорушення, про підозру у вчиненні якого особу повідомлено, або факт вчинення іншого кримінального правопорушення. Зміна повідомлення про підозру може відбуватися у двох формах: зміна раніше повідомленої підозри та повідомлення про нову підозру [5, с. 1–2].

Отже, повідомлення особі про підозру, його зміна й доповнення передбачає невідкладне інформування підозрюваного з метою, щоб він мав можливість вчасно розпочати захист від повідомленої, зміненої або доповненої підозри.

Висновки. Новий КПК України має ще багато теоретичних і практичних проблем його застосування, зокрема, інститут повідомлення особі про підозру та проблеми дотримання її прав і свобод на цьому етапі досудового розслідування досить дискусійні, це не вирішене поняття в науці кримінального процесу. Необхідне подальше теоретичне опрацювання цієї тематики та реформування самого інституту, щоб жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності, а винні понесли відповідне до їх вчинків покарання згідно із законом.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В.Д. Історія держави та права України / В.Д. Гончаренко. – Х. : Право, 2013.
2. Костенко С. Дотримання конституційних прав і свобод громадянина при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального правопорушення / С. Костенко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 5.
3. Луцкин Н.В. Конституционные права обвиняемого и их соблюдение в уголовном процессе России / Н.В. Луцкин // Вестник ЮУрГУ. – 2011. – № 19.
4. Вань І. Дії захисника при затриманні особи за підозрою особи у вчиненні кримінального правопорушення : [методичні рекомендації] / І. Вань, А. Вишневський, Р. Мартиновський, Т. Сівак, Н. Стьопіна. – К. : Українська фундація правової допомоги, 2013.
5. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : [курс лекцій] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2005.

